

TÜRKİYE'DE KALKINMA PLANLARI KAPSAMINDA YAPILAN EĞİTİM PLANLARININ ANALİZİ¹

Erdal KÜÇÜKER

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Tokat

Özet

Bu çalışmada, Türkiye’de eğitim planlamasının 1963-2005 yılları arasındaki dönemde geçirdiği değişim, kalkınma planları üzerinde yapılan nitel bir analiz ile belirlemeye çalışılmıştır. Sekiz kalkınma planı üzerinde yapılan analiz sonucunda, yaklaşık kırk yıllık dönemde eğitim anlayışında önemli bir değişme olmadığı; eğitimin, planın ekonomik hedeflerine ulaşılmasında bir araç olarak ele alındığı ve eğitim sisteminin buna göre planlandığı saptanmıştır. Eğitim planlamasına yön veren bu yaklaşımın, eğitim sisteminin ekonomik bir çerçeveye daraltılmasına, özellikle içerik ve yaygınlaşma açılarından eğitimin olası gelişimine engel olmasına yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Eğitimin bireyi özgürleştirici bir içeriğe kavuşması ve tüm nüfusa yaygınlaştırılabilmesi için, eğitim planlaması çalışmalarının iktisadi rasyonaliteyi temel alan bir yönlendirmeden kurtarılması ve “eğitim hakkı” temelinde örgütlenmesi gerektiğini söylemek olanaklıdır.

Anahtar sözcükler: *Eğitim, eğitim planlaması, planlama.*

THE ANALYSIS OF EDUCATION PLANS DONE ACCORDING TO THE DEVELOPMENT PLANS IN TURKEY

Abstract

In this study, the changes that educational planning in Turkey went through between 1963 and 2005, were tried to be defined using a qualitative analysis done on the Development Plans. At the end of the analysis done on the eight Development Plans, it was determined that there were no significant changes in the educational understanding in about forty years period, and that it was mostly seen as a means for reaching the economical aims of the plan. It was found that, this understanding that directs educational planning, caused narrowing of educational system to an economic frame, and prevented the possible improvement of education. It is possible to say that, in order for education to have an emancipatory content and expend it into all population, the concept of “right to education” –which has been neglected for many years- should be the starting point in the works of educational planning.

Keywords: *Education, educational planning, planning.*

1. Bu makale Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Programında Haziran 2008’de tamamlanmış olan “Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi (1963-2005)” adlı doktora tezinin bulgularından yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. Giriş

Bir ülkede gözlenen eğitim sorunları iki açıdan ele alınabilir. Birincisi eğitim sisteminin amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için gereksinim duyulan yapı ve işleyişe ilişkin sorunlardır. Çok boyutlu ve karmaşık olan bu sorunlara eğitim sisteminin “iç sorunları” denilebilir. İkincisi ise eğitim sisteminin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal yapı ile ilişkilerinde gözlenen sorunlardır. “Dış sorunlar” olarak nitelenebilecek bu sorunlar, kimi zaman iç sorunların da belirleyicisidir ve bunların çözümü, genel bir toplumsal uzlaşmaya bağlıdır.

Özellikle 1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’de, eğitimin her iki grupta yer alan sorunlarını planlama ile çözmeye eğiliminin güçlendiği söylenebilir. Planlı dönem boyunca “plansızlık”, “plana uygun politika ve kararların yaşama geçirilmemesi” ve “plan hedeflerine ulaşılamaması”, eğitim sorunlarının çözülememesinin nedenleri arasında sıkça dile getirilmiştir (Âdem, 1995:152; Kurtkan, 1977:267). Planlama anlayışının köklü bir değişime uğradığı günümüzde de benzer düşüncelerin savunulduğu görülmektedir. (Altunya, 2000:122; Karakütük, 2002:49-79)

En çok bilinen tanımıyla eğitim planlaması, “politik ve ekonomik gerçekleri, eğitim dizgesinin büyüme gizilgücünü, böylece dizgenin hizmetinde olduğu ülkenin ve öğrencilerin gereksinimlerini dikkate alarak buna ilişkin politikayı, öncelikleri, dizgenin maliyetini saptamak amacıyla yapılan kestirme girişimleridir” (Becky, 1967:13’ten akt. Âdem, 2008:37). Bu çerçevede eğitim planlaması, eğitim sorunlarının çözüm aracı olmanın yanında, genel ekonomik ve toplumsal değişimin araçlarından biri olarak görülmüştür. Türkiye’de eğitime yön veren eğitim planlarının çoğunlukla kalkınma planları içinde ele alınması, bu araçsallaştırmanın en önemli göstergesidir.²

Türkiye’de 1963 yılından bu yana kalkınma planları ile birlikte eğitim planları da yapılmaktadır. Eğitim planlamasını kalkınma planı ile ilişkisi içinde ele alan iki araştırma yapılmıştır. Bunlardan birincisi, 1982 yılında Âdem tarafından yapılan Kalkınma Planlarında Eğitimimizin Hedefleri ve Finansmanı adlı çalışmadır. Bu çalışmada, ele alınan dönemde eğitimde gözlenen sayısal gelişmelerle eğitime ayrılan finansman kaynakları karşılaştırılmıştır. Sonuçta, eğitim alanındaki sayısal gelişmelerin plan hedeflerinin gerisinde kaldığı ve eğitim hizmetlerinden yararlanmada eşitsizliklerin giderilemediği ortaya konulmuştur. Konu ile ilgili ikinci araştırma, Hesapçıoğlu tarafından 1982 yılında yapılan, daha sonra güncelleştirilerek 2001 yılında yayınlanan Türkiye’de Makro Düzeyde İnsan Kaynakları Planlaması adlı çalışmadır. Hesapçıoğlu bu çalışmasında ilk sekiz kalkınma planında eğitim planlamasının kuramsal temellerini, kullanılan planlama modellerini, insangücü ve eğitim planlarının genel çerçevesi, ana ilkeleri ve hedeflerini ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Sonuçta, 1980 sonrasında planlama anlayışında yaşanan değişime vurgu yapan Hesapçıoğlu, insangücü ve eğitim planlamasının geleceğin görevi olduğunu ileri sürmektedir.

Eğitimin iç ve dış sorunlarının ağırlaştığı bir dönemde eğitim planlaması anlayışı

2 Milli Eğitimi Geliştirme Projesi kapsamında 1995 yılında hazırlıkları yapılan Eğitim Ana Planı (1996-2010) ve YÖK tarafından 1991 yılında hazırlanan Yükseköğretim Gelişme Planı (1992-2012) bir yana bırakılırsa, Türkiye’de kalkınma planlarından ayrı bir eğitim planlaması çalışması yapıldığını söylemek güçtür. Bunun Türkiye eğitim sistemi için bir eksiklik olduğu söylenebilir.

şının değişimini, kalkınma planları kapsamında yapılmış olan eğitim planlarında eğitimin anlamını, plan hedeflerine ulaşmak için belirlenen politikaları ve kalkınma ile eğitim arasında kurulan ilişkiyi incelemek yeni bir bakış açısı ortaya koyabilecektir.

Türkiye’de dünya ile eşzamanlı gelişen planlamanın uzun bir geçmişi olduğu söylenebilir.³ İktisadi planlamanın Türkiye’deki ilk uygulamaları, 1930’lu yıllardan 1950’lere kadar süren sanayi planlarıdır (Tekeli ve İlkin, 1981:16-17; Sezen, 1999:158-159). 1933 ile 1946 yılları arasından üç sanayi planı hazırlanmış ve bu planlarla Türkiye’nin ilk sanayi işletmeleri kurulmuştur. 1947 yılında ise İktisadi Kalkınma Planı hazırlanmış ancak bu plan beklenen Amerikan yardımının alınamaması üzerine “öngörülen süre içinde” uygulanamamıştır. Bu planda öngörülen tedbirler, 1950 – 1960 döneminde “plansız” bir biçimde uygulamaya konulmuştur (Tekeli ve İlkin, 1981:8-15)

Bu ilk planlama deneyimlerinin ardından 1950-1960 yılları arasında plansız bir dönem geçirilmiş ve bu döneme bir tepki olarak gerçekleşen 27 Mayıs Darbesi’nin ardından “planlı kalkınma” politikası benimsenmiştir (Erder, Karaosmanoğlu, Çilingiroğlu ve Sönmez, 2003). 1961 Anayasası ile birlikte Türkiye’de kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanması yasal bir zorunluluk olmuştur.

1962 yılında bir yıllık bir geçiş programı hazırlanmış, ardından da 1963-1977 arasındaki on beş yılı kapsayan Birinci Perspektif Plan (BPP) ve 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) hazırlanmıştır. BBYKP’ndan itibaren Türkiye’de kalkınma planları, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanı kapsamına alan “bütüncül” bir planlama anlayışı içinde “makro”, “merkezi” ve “aşamalı” olarak hazırlanmıştır (Hesapçioğlu, 2001).

Planlı kalkınma politikası çerçevesinde eğitim de “ekonominin insangücü gereksinimini” karşılayan ve “halkın eğitim düzeyini yükseltmek” suretiyle toplumsal değişmeye katkı sunan bir “sektör” olarak kalkınma planları içindeki yerini almıştır (MEB, 1993:5). Kalkınma planları içindeki eğitim planlaması çalışmaları, bir yandan ekonomik ve toplumsal gelişmenin zorunlu kıldığı görevleri yerine getirmek için gereken kaynakların sağlanmasına, diğer yandan da sağlanan kaynağın eğitim sisteminin tür ve düzeyleri arasındaki dağılımına yoğunlaşmıştır.

Türkiye’nin ekonomik ve toplumsal yapısında ve planlama anlayışında meydana gelen gelişmeler (karma ekonomi politikası, 12 Eylül 1980 Darbesi ve sonrasındaki yeni-liberal ekonomi politikaları, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar, Avrupa Birliği üyelik süreci vb.), eğitim planlamasını ve eğitim sisteminin gelişimini etkilemiştir. Eğitimin, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın “araçlarından biri” olarak görülmesinden dolayı bu etkilenme süreci, doğrudan eğitim planlaması anlayışını belirleyen bir güce ulaşmıştır. 1980 sonrasının piyasa eksensli ekonomi politikaları, planların etkinliğini azaltmış, eğitim planlaması da “belirsizlik ortamında stratejik esneklik” arayışına dönüşmüştür (Hesapçioğlu, 2001:353-361).

³ Ekim Devrimi’nin ardından kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nde 1929 yılında uygulamaya konulan “planlama”, 1930’larda yaşanan ekonomik krizin etkisi ile İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra “gelişmiş” ve “az gelişmiş” kapitalist ülkelerde de uygulama alanına girmiştir (Boratav, 1982:16-17; Altuntaş, 1978:52; Öney, 1985:2; Sezen, 1999:41-42; Özşen, 1987:2-3).

Günümüzde de eğitim ve eğitim planlaması esaslı bir değişim geçirmektedir. Planlı kalkınma sürecinin başlangıcından 2005 yılına değin eğitim planlamasının geçirdiği değişimi, eğitim ile kalkınma planlarının ekonomik ve toplumsal yönelimleri arasındaki ilişkinin kuruluşunu anlamak ve değerlendirmek, bu araştırmanın problemi ni oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmada, eğitim planlaması ile kalkınma planı ilişkisinin nasıl kurulduğu ve bu ilişkinin eğitim açısından ortaya çıkardığı yetersizliklerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’de eğitim planlamasının 1961 yılından günümüze kadar geçirdiği değişimi derinlemesine analiz etmek ve tartışmak amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde “Eğitim planlaması çalışmalarında hakim olan eğitim anlayışı ve politika araçları nelerdir?” ve “Kalkınma planlarının ekonomik ve toplumsal hedefleri ile eğitim arasındaki ilişki, eğitim planlaması çerçevesinde nasıl kurulmuştur?” sorularına yanıt aranmıştır.

2. Yöntem

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden belge (doküman) incelemesi tekniği kullanılmıştır. “Bu teknik, resmi ya da özel kayıtların toplanması, sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesinde yararlanılan bir veri toplama” sürecidir (Ekiz, 2009:70). Araştırmanın veri kaynakları, 1963 ile 2005 yılları arasında uygulanmış seviz kalkınma planından oluşmaktadır:

1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP): 1963-1967
2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP): 1968-1972
3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP): 1973-1977
4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP): 1979-1983
5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (Beşinci BYKP): 1985-1989
6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP): 1990-1994
7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP): 1996-2000
8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (SBYKP): 2001-2005

Veriler, betimleme, analiz ve yorumlama olmak üzere üç aşamada analiz edilmiştir. Eğitim planlaması çalışmalarına hâkim olan eğitim anlayışı ve politika araçlarının belirlenmesi amacıyla; eğitimin kalkınma planı içindeki konumu, hangi sektörlerle birlikte ele alındığı, hangi kavramlarla nitelendirildiği ve nasıl tanımlandığı, eğitime ne tür işlev ya da görevlerin verildiği, eğitimin ilkelerinin, genel amaç ve hedeflerinin nasıl tanımlandığı, genel amaç ve hedeflere ulaşılabilmesi için hangi tedbirlerin öngörüldüğü kalkınma planlarının ilgili bölümlerinden bulunarak ayrıntılı bir şekilde rapor edilmiştir. Eğitim planlaması hedeflerine ulaşılabilmesi için öngörülen politikalar (1) öğrenci akışı ve yönlendirme politikaları, (2) idari ve yasal düzenlemelere yönelik politikalar, (3) personel politikaları, (4) mali politikalar ve (5) sosyal politikalar olmak üzere beş alt başlıkta sınıflandırılmıştır.

Araştırmanın ikinci alt amacı olan kalkınmanın ekonomik ve toplumsal hedefleri ile eğitim planlaması arasındaki ilişkinin eğitim planlaması çerçevesinde nasıl kurulduğunun belirlenmesi amacıyla; kalkınma planının genel amacı/amaçları, ekonomik ve toplumsal hedefleri, bu hedeflere ilişkin genel ve eğitim ile ilgili tedbirler sıralanmıştır. Ardından planların iktisadi ve toplumsal hedefleri ile eğitim arasında kurulan ilişki belirlenmeye çalışılmış ve kalkınma planları için ayrı ayrı ortaya konulan ilişkiler, planlar arasında karşılaştırmalar yapılarak açıklanmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

Araştırma bulguları, Eğitim Planlaması Çalışmalarında Hakim Olan Eğitim Anlayışı, Eğitim Planlaması Çalışmalarında Kullanılan Politika Araçları ve Kalkınmanın Ekonomik ve Toplumsal Hedefleri İle Eğitim Arasındaki İlişkinin Eğitim Planlaması Çerçevesinde Kurulması başlıkları altında verilmiş ve yorumlanmıştır.

Eğitim Planlaması Çalışmalarında Hakim Olan Eğitim Anlayışı

Kalkınma planlarında eğitim, toplumsal hedef ve politikalar arasında ele alınmış ve en çok “araç” ve “yol” kavramları ile nitelenmiştir. Kalkınma planlarındaki eğitim tanımlarında eğitimi niteleyen “baskın” ifadeleri şu şekilde sıralamak olanaklıdır:

- İstenilen bir yaşama düzeyine ulaşma çabası olan kalkınmanın *en etkili araçlarından* biridir. (DPT, 1963:441)

- Kalkınma için gerekli olan sayıda ve nitelikteki insangücünün yetiştirilmesindeki *başlıca yoldur*. (DPT, 1963:441)

- Toplumun yaratıcı gücünü ve verimini artıran bir *araçtır*. (DPT, 1963:441)

- Kişilere yeteneklerine göre yetişme olanağı sağlayarak sosyal adalet ve fırsat eşitliği sağlanmasının *en etkili aracıdır*. (DPT, 1963:441)

- Kişilerin düşünsel, bilişsel, bedensel ve ruhsal gelişimini sağlayan bir *süreçtir*. (DPT, 1967:162)

- Kalkınabilmek için kişiler ve toplumun sahip olması istenen değer ve davranışların yaratılması, yerleştirilmesi ve değiştirilmesi eğitim *yoluyla* olur. (DPT, 1995:200)

Kısacası kalkınma planlarında eğitim, kazandırdığı çeşitli değerler, davranışlar, kişilik özellikleri ve yeteneklerle kişilerin refah ve mutluluklarını artıran ve böylece ülkenin kalkınmasına katkı sağlayan toplumsal bir *araç/hizmet/süreç/yoldur*.

Kalkınma planları içindeki eğitim planlarının iki temel amacı bulunmaktadır: “Toplumun eğitim düzeyini yükseltmek” ve “ekonominin gereksinim duyduğu insangücünü yetiştirmek” (DPT, 1963:38-39). Bu iki temel amaç, BBYKP’ndan itibaren tüm kalkınma planlarında görülmektedir. Ancak gerek eğitim tür ve düzeylerine ilişkin nicel hedefler, gerekse sistemin nitel açıdan düzenlenmesine ilişkin hedef ve politikalar, ağırlıklı olarak “insangücü yetiştirme” amacına dönüktür. Eğitim tanımlarında da görüldüğü gibi eğitimin kalkınmanın araçlarından biri olarak nitelenmesi, eğitimin işlevlerinin ele alındığı kısımlarda ağırlıklı olarak iktisadi işleve vurgu yapılması,

uzun dönemli nicel gelişmede mesleki-teknik ortaöğretim ve yükseköğretime öncelik ve ağırlık verilmesi, kalkınma planlarındaki eğitim anlayışının ekonomik bir çerçeveye daraltıldığını göstermektedir.

Kalkınma planlarının hiçbirisinde eğitimin bir “insan hakkı” olduğuna değinilmemiştir. Bu çerçevede herhangi bir iktisadi kaygıya düşülmeden eğitim politikasının oluşturulması söz konusu olmamıştır. Aksine kaynak kıtlığı ve kalkınmanın iktisadi ve siyasi hedefleri, eğitimin biçimlendirilmesindeki temel etkenler olmuştur. Bu durumun toplum ve eğitim açısından bazı olumsuz sonuçları olduğu söylenebilir. Temel eğitimin tüm nüfusa yaygınlaştırılması neredeyse 40 yıllık bir süre sonunda gerçekleştirilmiştir. Kalkınma planlarındaki söylemin aksine uygulamada önceliğin temel eğitime (ilköğretim) verilmemiş olması, bireyin sahip olması gereken asgari bilgi, beceri ve davranışlardan toplumun büyük bir kesiminin uzun yıllar boyunca mahrum kalmasına neden olmuştur.

Kalkınma planları içindeki eğitim planlamasının temel amaçları çerçevesinde belirlenen öğretim tür ve düzeylerine ilişkin hedef ve politikalar, planın hazırlandığı dönemin ekonomik ve toplumsal gerçekleri, eğitim sisteminin verili sorunları, genelde eğitim bilimleri özelde de eğitim ekonomisi ve planlaması disiplininin sahip olduğu birikim ve dünyada eğitim alanında yaşanan gelişmelerin ışığında şekillenmiştir.

Kalkınma planlarında genel olarak örgün eğitim, yaygın eğitime göre öncelikli bir alandır. Yaygın eğitim, Beşinci BYKP’na kadar neredeyse yalnızca insangücü yetiştirme amacına dönük, kısa süreli ve geçici bir araç olarak görülmüştür. Beşinci BYKP’nda yaygın eğitim yalnızca örgün eğitimin açıklarını kapatan ve alt düzeyde mesleki bilgi ve beceri kazandıran bir program türü olarak görülmekten vazgeçilmiş, bunun yerine “yaşamboyu eğitim” kavramı altında şekillenen devamlı ve kapsamlı bir süreç oluşturulmaya başlanmıştır.

Örgün eğitim sistemi içindeki eğitim tür ve düzeylerine ilişkin anlayışlar da dönem boyunca önemli değişiklikler göstermiştir. İlk dört planda okulöncesi eğitim neredeyse tamamen ihmal edilmiştir. Beşinci BYKP ile birlikte okulöncesi eğitime dair nicel hedefler konulmaya başlanmış ve okulöncesi eğitimin, çalışan annelerin yoğun olduğu kent merkezlerinde, sosyo ekonomik durumu elverişsiz gecekondü bölgelerinde ve kalkınmada öncelikli yörelerde yaygınlaştırılması kararlaştırılmıştır. Yaygınlaştırma öncelikleri kalkınmanın sanayileşme ve kentleşme politikalarının bir ürünüdür. Özel eğitim ile birlikte en fazla ihmal edilen eğitim düzeyi olan okulöncesi eğitim, ancak SBYKP’nda önemsenen bir düzey olarak vurgulanmıştır.

İlkokul düzeyi, kalkınma planlarında mesleki-teknik ortaöğretim ve yükseköğretim ile birlikte daima öncelikli olarak ele alınmıştır. Bu durumun en önemli nedeni, kalkınmanın gerektirdiği asgari düzeydeki ekonomik, toplumsal ve kültürel davranışların toplumun en geniş kesimine yaygınlaştırılmasının kalkınma açısından önemli ve gerekli olduğuna inanılmış olmasıdır. BBYKP’ndan itibaren ilköğretim düzeyinde uzun dönemde tam okullaşmanın sağlanması hedeflenmiştir.

Örgün eğitim düzeyleri içinde işlevi en dar olan eğitim düzeyi ortaokullardır. BBYKP’nda ortaokulların okullaşma hedefi belirlenirken esas alınan tek unsur, or-

taöğretim düzeyinin (lise) yeni kayıt hedefleri olmuştur. Buna göre ortaokul kapasitesi, yalnızca liselere öğrenci hazırlama işlevi ile daraltılmaya çalışılmış, ancak ilköğretim mezunlarının sayısındaki artışın yarattığı eğitim talebi, BBYKP’nın hedef ve öngörülerini geçersiz kılmıştır. Bu nedenle İBYKP’nda ortaokul düzeyine ilişkin okul-laşma hedefleri yükseltilmiş, ancak liseye öğrenci hazırlama işlevinde değişme olmamıştır. ÜBYKP’nda bu işleve ilave olarak öğrencilerin mesleğe yönlendirilmesi, Beşinci BYKP’nda ise buldukları çevrede geçerli mesleklere ilişkin becerilerle donatılmaları yoluyla meslek sahibi yapılmaları öngörülmüştür. Böylece ortaokullar, liselere öğrenci hazırlayan, mesleğe yönelten ve mesleki beceriler kazandıran okullar olarak ele alınmaya başlanmıştır. YBYKP’nda ortaokul düzeyinin zorunlu eğitim kapsamına alınması kararı ile birlikte çağ nüfusunun tamamına yaygınlaştırılması öngörülmüştür.

Ortaöğretim düzeyi, özellikle mesleki ve teknik ortaöğretim, eğitim planlarının en önemli ve öncelikli düzeyi olmuştur. Ortaöğretimin iki türü (genel ve mesleki-teknik) iki temel işlevi gerçekleştirecek şekilde planlanmıştır. Genel ortaöğretim, en yeteneklilerin yükseköğretime hazırlanmasını sağlayan ve nicel boyutları ekonominin “yükseköğrenimli insan gücü” gereksinimlerine göre belirlenen bir türdür. Mesleki ve teknik ortaöğretim ise ekonominin “ara insan gücü” gereksinimlerini karşılamaya yönelmiştir. Genel olarak mesleki ve teknik ortaöğretim, genel ortaöğretimden öncelikli bir tür olarak planlanmış, ancak uygulamada ciddi sapmalar meydana gelmiştir. Ortaöğretimin nicel ve nitel hedeflerinin belirlenmesindeki en büyük etken, insan gücü planlamasının hedef ve politikalarıdır. Bunun yanında DBYKP’ndan sonra yükseköğretim önündeki yığılma sorunu da ortaöğretimin mesleki ve teknik ağırlıklı olarak geliştirilmesinin gerekçesi olarak ortaya konulmuştur. SBYKP’na kadar ortaöğretim düzeyi okul türü temelinde planlanmışken, bu Plan’dan sonra program türü esas alınmaya başlanmıştır.

Yükseköğretim düzeyi de kalkınma planlarının öncelikli düzeylerinden biridir. BBYKP’nda doğrudan insan gücü gereksinimlerine göre planlanmış olan yükseköğretimin temel işlevi, ekonominin gereksinim duyduğu yüksek nitelikli iş gücünü yetiştirmek olarak belirlenmiştir. ÜBYKP’nda bu işleve sanayinin geliştirilmesine katkı sağlayacak yeni teknolojilerin üretilmesi bağlamında araştırma işlevi de eklenmiştir. Beşinci BYKP’nda bu yaklaşım, bilimsel araştırmaları tamamen piyasanın taleplerine yönlendirmiştir. Yükseköğretime olan talepteki artış, ABYKP’nda yükseköğretim politikalarının sosyal talebe göre belirlenmesini getirmiştir. Ancak uygulamada sosyal talep yaklaşımı yerine insan gücü gereksinimleri yaklaşımı hâkim olmaya devam etmiştir.

İncelenen dönem boyunca eğitim tür ve düzeylerine ilişkin politikalarda gözlenen değişim genel olarak değerlendirildiğinde kalkınma planlarında;

- eğitimin nicel hedeflerinin nitel hedeflerinden,
- örgün eğitimin yaygın eğitimden,
- mesleki-teknik eğitimin genel eğitimden ve
- eğitimin iktisadi işlevinin toplumsal ve kültürel işlevlerinden

öncelikli ve önemli görüldüğü söylenebilir. Bu bulgular, Hesapçıoğlu'nun (2001:345-352) araştırmasında ortaya koyduğu sonuçlar ile tutarlıdır.

Eğitim Planlaması Çalışmalarında Kullanılan Politika Araçları

Kalkınma planlarında eğitim sistemine dair hedeflerin gerçekleştirilmesinde çeşitli politika araçları (policy tools) devreye sokulmuştur.

Öğrenci akışı ve yönlendirme politikaları. Bu politika altında ele alınmış olan tedbirler, bireylerin belli bir eğitim düzeyi ve/veya türüne kayıt olma tercihlerine yön verebilecek olanlardır. Örneğin planlı dönemin başlangıcından itibaren ilkokul düzeyindeki eğitimin zorunlu ve devlet okullarında parasız olması, bu düzeye ilişkin tam okullaşma hedefinin gerçekleştirilmesinde önemli bir etken olmuştur. Bu çerçevede öğretim tür ve düzeylerine ilişkin plan hedeflerinin gerçekleştirilmesinde özendirici ya da caydırıcı politikaların uygulanması önemli bir etkidir. Ancak sekiz kalkınma planı üzerinde yapılan inceleme sonucunda bireysel talebi yönlendirici araçların yeterince etkili olarak kullanılmadığı görülmektedir.⁴

Bu durumun temel nedenlerinden biri eğitim kapasitelerinin özellikle ilkokul sonrası eğitim düzeyleri için piyasanın insangücü talebine göre belirlenmiş olmasıdır. İnsangücü talebi daima okula devam edebilecek nüfusun altında kalmıştır. Bu nedenle tam okullaşma hedefi bulunan ilkokul düzeyi üstündeki düzeylerde amaç, ekonominin gereksinim duyduğu kadar mezun vermek olarak saptanmış, okullaşma hedefleri de buna göre belirlenmiştir. Bu çerçevede bireylerin yeteneklerinin geliştirilmesini sağlamak yerine, “yetenekli/başarılı” olanları yükseköğretime hazırlayacak ortaokul ve genel lise aşamalarını kurmak ve onları bu yönde ilerletmek; “daha az yetenekli/başarılı” olanları ise mesleğe hazırlayacak mesleki-teknik lise ve yaygın meslek eğitimine yöneltmek üzerinde yoğunlaşmıştır. Yetenek ya da akademik başarıyı belirleyen en önemli etkenin bireylerin sosyo-kültürel özellikleri olduğu göz önüne alındığında, bu tür bir yöneltmenin baştan hatalı olduğu söylenebilir. Toplumun geniş bir kesiminin eğitim hakkından mahrum bırakılmasına neden olan bu yaklaşım, liberal bir eşitlik anlayışı olan “fırsat eşitliği” ilkesi ile meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Öte yandan mesleki-teknik öğrenci sayısının da istenilen düzeyde artırılmasını sağlayabilecek politika araçlarının yeterince kullanılmadığı görülmektedir. Bu durumun nedenlerinin başında, geliştirilmesi hedeflenen sanayiye dönük mesleki-teknik eğitim arzının yüksek maliyet, öğretmen eksikliği gibi nedenlerle yerinde ve zamanında oluşturulamaması gelmektedir. Sorunun bununla ilişkili bir diğer boyutu da sanayileşme politikası çerçevesinde sanayinin belli merkezlerde geliştirilmesi, meslek eğitiminin de bu merkezlerin çevresinde yoğunlaştırılmasıdır. İkinci etken, bu okullardan mezun olanların yükseköğretime devam etmelerinin uzun yıllar boyunca engellenmiş olmasıdır. Üçüncüsü, öğrencilerin hangi alanı tercih edeceklerine yardım

⁴ Eğitim ekonomisi ve planlaması alanyazınında bireysel eğitim talebini etkileyen etkenler; bireysel ve kurumsal olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktadır. Bireysel etkenler; bireyin özellikleri ile içinde bulunduğu çevrenin özelliklerini kapsar ve eğitim planlamasında veri olarak kabul edilir. Kurumsal etkenler ise bireyle ilgili olmayan ama içinde bulunduğu toplumun ve eğitim sisteminin özelliklerini yansıtır. Eğitim planlıları, kurumsal etkenler altında yer alan eğitim sistemi ve topluma ilişkin koşullarda çeşitli düzenlemeler yaparak bireysel eğitim talebine yön verebilirler. Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için Ünal'ın (1996:134-165) kitabına bakılabilir.

edecek, hatta onları belli alanlarda yönlendirecek tanıtıcı ve yönlatici rehberlik hizmetlerinin geliştirilmesinde yeterli kaynak ve sistem düzenlemesi yapılmamış olmasındır. Mesleki-teknik öğretime ilişkin hedeflerin gerçekleştirilememesindeki dördüncü etken cinsiyetçi yaklaşımlardır. Sanayileşme açısından en önemli etken olan teknik insangücünü yetiştiren mesleki-teknik liselere DBYKP’na kadar kız öğrenciler kabul edilmemiş, bu tarihten sonra da bu okullar uzun süre “erkek” okulları olarak kabul edilmiştir. Böylece ortaokullardan mezun olanların neredeyse yarısı teknik öğretimden uzaklaştırılmış, onların önce “iyi ev kadını ve anne”, sonra da “cinsiyetlerine uygun işler yapan elemanlar” olmaları için “kız” okullarına gitmeleri beklenmiştir. İstihdam alanı daraltılmış kadınların çoğunlukla ev içinde tutulmasını öngören cinsiyetçi politikalar, Türkiye’de mesleki ve teknik ortaöğretim başta olmak üzere eğitimin tüm düzeylerinin istenen düzeyde gelişmesini engellemiştir. Beşincisi, mesleki ve teknik ortaöğretimin piyasaya göre şekillendirilen ve bunun dışında bir nitelik kazandırması öngörülme-yen bir tür olması, uygulanan programların sınırlarını daraltmış ve bu okullara dönük talebin gerilemesine neden olmuştur.

Özetle, öğrenci akışı ve yönlendirme politikaları, zorunlu eğitim dışındaki düzeylerde yeterince oluşturulmamıştır. Bu politikalar, zorunlu eğitim de içinde olmak üzere tüm eğitim tür ve düzeylerinde plan hedeflerinin gerçekleştirilmesine hizmet edecek bir güce ulaşmamıştır.

İdari ve yasal düzenlemelere yönelik politikalar. Bu politikalar, YBYKP’na kadar genellikle eğitim sisteminin bütününe ele almayan parçalı düzenlemeler şeklinde belirlenmiştir. Bunlar arasında eğitimin örgütsel ve yönetsel yapısında düzenleme yapılması, okul açılması, kapatılması veya birleştirilmesi ile ilgili kararlar, yönetimde kurullar oluşturulması ve yetki devri sağlanması, eğitim kurumlarının MEB bünyesinde toplanması, eğitim ile ilgili kurumlar arasında işbirliği sağlanması, devlet-sermaye işbirliğinin ve gönüllü kuruluşlar katılımının geliştirilmesi, yükseköğretimin plan disiplini altına alınması sayılabilir. Bu düzenlemelerin yasal girişimlerden çok idari tedbirlerle yapılması yoluna gidilmiştir.

YBYKP’nda ise neredeyse eğitim sisteminin tümüyle değiştirilmesine dair yasal düzenlemeler bütünlük içinde ele alınmıştır. Bu eğilim SBYKP’nda da devam etmiştir. Bu çerçevede eğitim planının hedeflerine ulaşılabilmesi için alınması gereken tedbirler, büyük oranda MEB’in inisiyatifiyle aşan bir boyutta, eğitim alanında toplumsal uzlaşmayı gerektiren siyasal bir anlam kazanmıştır.

Personel politikaları. Personel politikaları eğitim ve bilim çalışanlarından yalnızca öğretmen ve öğretim üyeleriyle ilgili olarak oluşturulmuş, eğitim yöneticisi, eğitim uzmanı ve diğer eğitim çalışanlarının yetiştirilmesi ve istihdamına ilişkin politikalar geliştirilmemiştir.

Personel politikalarının temel sorun alanları artan okul ve öğrenci sayısı karşısında sürekli yetersiz kalan öğretmen ve öğretim üyesi sayısının artırılması, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının düşürülmesi ve öğretmenlerin bölgesel dağılımındaki dengesizliğin giderilmesidir. Buna göre personel politikalarının temel önceliği nicel yetersizliğin giderilmesi olmuş, öğretmenlerin niteliğinin yükseltilmesi yeterince ele alınmamıştır.

Öğretmen açığının kapatılabilmesi için söylem düzeyinde de olsa öğretmenlik mesleğinin cazip hale getirilmesi tüm planlarda çeşitli tedbirlerle ele alınmıştır. Bunun yanında vekil öğretmen çalıştırılması, alan dışından öğretmen istihdamı, öğretmenlerin daha “verimli” çalıştırılması, sanayide çalışanların mesleki ve teknik liselerde öğretmen olarak görevlendirilmesi ve sözleşmeli öğretmen istihdam edilmesi gibi tedbirlerle öğretmen açığının giderilmesi öngörülmüştür. Bu tedbirlerin öğretmen açığını gidermek adına eğitimin niteliğini bozan ve öğretmenlik mesleğinin cazip hale getirilmesine yönelik olmayan, aksine öğretmenlerin işgüvencesini ortadan kaldıran ve gelirlerinde azalmaya neden olan tedbirler oldukları söylenebilir.

Yükseköğretim düzeyinde öğretim üyesi yetiştirilmesi de yurt dışı-yurt içi tercihlerine göre şekillenmiştir. Öğretim üyesi yetiştirilmesine ilişkin politikalar açısından belli bir eğilimden söz etmek güçtür. Bu konudaki en belirgin durum kararsızlıktır.

Mali politikalar. Planlı dönemdeki eğitim planlarının mali politikalarının gelişimi -DBYKP hariç- aynı anlayış çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu anlayışın ana hatları; zorunlu eğitimin devlet tarafından finanse edilmesi, zorunlu eğitim dışındaki eğitim düzeylerinden yararlananların hizmetin maliyetine katılması, eğitim harcamalarında olabildiğince tasarruf sağlanması, eğitime ayrılacak kaynakların bütçe dışı fonlarla artırılması ve eğitim alanında özel girişimin payının artırılmasıdır.

BBYKP’ndan itibaren zorunlu eğitimin devlet tarafından finanse edilmesi değişmeden kalan bir politika olarak planlarda yer almıştır. Öte yandan hizmetten yararlananların eğitimin maliyetine katılmasına ilişkin tedbirler, BBYKP’nda yükseköğretim düzeyinden başlayarak diğer eğitim düzeylerine yaygınlaştırılması şeklinde iken, ÜBYKP’nda genel ortaöğretimi kapsamış, Beşinci BYKP’ndan itibaren de zorunlu eğitim dışındaki tüm eğitim tür ve düzeylerine yaygınlaştırılmıştır. YBYKP’nda bu politikaya tartışmalı bir dayanak bulunmuş ve “toplumsal faydanın yüksek olduğu zorunlu eğitimde devletin, bireysel faydanın daha yüksek olduğu üst düzeylerde ise hizmetten yararlananların maliyeti karşılaması” öngörülmüştür. Bu yaklaşımı savunanlar, yükseköğretime daha çok zenginlerin devam ettiğini ve yükseköğretimi tamamlayanların kişisel gelirlerinin diğerlerinden daha yüksek olduğunu; devletin zorunlu eğitim üstündeki öğretim düzeylerini finanse etmesinin toplumun kaynaklarının zenginelere aktarılması anlamına geldiğini öne sürmektedirler. Böylece yüksek düzeyde eğitim görmenin bireysel kazanç sağlamaktan başka bir anlamı olmadığı sonucuna varılır (Psachoropoulos, 1995). Bu çıkarımdaki en önemli eksiklik, toplumsal ve ekonomik gelişmede –ki bu gelişmenin ekseninde sanayileşme varsa- nitelikli ve yüksek nitelikli insangücünün stratejik önemde olduğunun görmezden gelinmesidir. Örneğin bir doktorun halk sağlığını tehdit eden bulaşıcı bir hastalığı teşhis ve tedavi etmesinin, bir mühendisin üretimde verimliliği artıracak bir yöntem geliştirmesinin ya da bir öğretmenin yıllar boyunca yüzlerce öğrenci yetiştirmesinin toplumsal açıdan “faydasız” olduğunu ileri sürmek, güneşi balçıkla sıvamaya çalışmaktan farksızdır.

Mali tedbirler, aynı zamanda devletin eğitime ayıracağı kaynaklarda tasarruf sağlanması ve bütçe dışı yeni kaynakların bulunması politikalarına da hizmet etmiştir. Bunun yanında yatırımlarda halk katkısının sağlanması, okullarda döner sermaye işletmelerinin kurulması ve buraların giderek üretken işletmeler gibi çalışmalarının öngörülmesi, devlet-işçi-işveren ortaklığında mesleki yaygın eğitim fonu kurulması, yerel yönetimle-

rin katkılarının artırılması, gönüllü kuruluşların eğitim finansmanına katılımının sağlanması kaynak yaratıcı diğer tedbirler olarak planlarda yerlerini almışlardır.

Eğitim alanında özel girişimin payının artırılması, bir diğer deyişle eğitim hizmetinin bir meta haline getirilmesi, ÜBYKP’ndan itibaren eğitim planlarının mali politikaları arasına katılmıştır. DBYKP’nda bu durumun sosyal adaleti engellediği belirtilmiş ve bu konuda önceki ve sonraki planlardan tamamen farklı bir politika ortaya konulmuştur. Bu politikanın özünde eğitimin devlet tarafından finanse edilmesi ve zorunlu eğitim düzeyinde kitap ve kırtasiye giderlerinin de devlet tarafından karşılanması bulunmaktadır. Ancak Beşinci BYKP’ndan itibaren özel okulların teşvik edilmesi yeniden gündeme alınmış, ABYKP’nda özel kesimin okul açmak yanında eğitimin çeşitli uzmanlık alanlarında hizmet üretmesinin sağlanması ve eğitimdeki rolünün genişletilmesi öngörülmüş, sonraki planlarda da aynı yönde tedbirler geliştirilmiştir.

Sosyal politikalar. Eğitim planlarının hedeflerine ulaşılabilmesi için uygulamaya konulan politikalar içinde en zayıf olanı sosyal politikalar. Sosyal politikalar, eğitim planının okullaşma ve diğer hedeflerinin gerçekleştirilmesi için ailelerin ve öğrencilerin içinde buldukları güçlüklerin giderilmesi, eğitim alanında cinsiyete, yerleşim yerine ve sınıfsal konuma bağlı olarak yaşanan eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için uygulamaya konulabilecek politikalar. Sosyal politikaların yeterince uygulanabilmesi, eğitimin ekonomik kaygılar dışında ele alınması ile olanaklıdır. Ancak kalkınma planlarının başlı başına ekonomik kaygılarla hazırlanmış olduğu ve eğitime bu çerçevede yaklaşıldığı düşünüldüğünde, sosyal politikaların yetersiz kalmasının en önemli nedeninin liberal ekonomi politikaları olduğu söylenebilir.

Kalkınma planlarında sosyal politika altında ele alınabilen plan tedbirleri, burs, kredi, parasız yatılılık, sosyal ve sağlık hizmetleri şeklinde sıralanabilir. Bu tedbirler ilk üç planda yetenekli öğrencilerin her türlü eğitim olanağından yararlanabilmesi ve en üst eğitim düzeylerine kadar çıkabilmelerini sağlamak amacıyla “fırsat eşitliğini” sağlayıcı tedbirler olarak ele alınmıştır.

1980 sonrası kalkınma planlarında ise sosyal politikalar açısından geçmiş aratan bir çizgi izlenmiştir. Beşinci BYKP’nda ve SBYKP’nda sosyal politikalara hiç değinilmemiş, ABYKP’nda burs ve yatılılık sisteminin ıslah edilmesi, YBYKP’nda fırsat eşitliği sağlamak için ödeme gücü olmayanlara kredi ve burs verilmesi öngörülmüştür.

Planlı dönemdeki eğitim planlarının hedeflere ulaşmak için öngördükleri politikalara ilişkin olarak şu sonuçlar çıkarılabilir:

1. Politikalar genel olarak hedeflere ulaşılmasını sağlayacak güçte değildir. Örneğin BBYKP’ndan itibaren zorunlu eğitimde tam okullaşma hedefi konulmuş, ancak bunun için gerekli kaynaklar hiçbir dönemde ayrılmamıştır. Âdem’in (1982) araştırmasındaki sonuçlar da bu yorumu desteklemektedir.

2. Hedeflerle politikalar arasında tam bir ilişki kurulamamıştır. Tüm kalkınma planlarında mesleki teknik ortaöğretimin genel ortaöğretimden daha fazla geliştirilmesi hedeflenmiş, ancak uygulamaya konulan sosyal politikalarda (burs, yatılılık vb.) mesleki teknik ortaöğretim öğrencilerine öncelik ve ağırlık verilmesi öngörülmemiştir.

3. Uygulamaya konulması öngörülen politikalar arasında tam bir uyum sağlanamamıştır. Bir yanda sosyal politikaların devreye sokulması öngörülmüşken, diğer yanda mali politikalar çerçevesinde bunun için gerekli ve yeterli kaynak ayrılmamıştır.

4. Politikaların uygulanma sırası ya da planın kaçınıcı yılında uygulanacağı açıkça belirtilmemiştir.

5. Eğitim hizmetinin toplumun geniş bir kesimini etkileyen ve MEB dışında çok sayıda kurumun dahil olduğu bir süreç olduğu yeterince dikkate alınmamış ve eğitim hedeflerinin gerçekleştirilmesinde toplumun ve kurumların yetki ve görev tanımları, politikaların kimler tarafından uygulanacağı gibi konular açıklığa kavuşturulmamıştır.

Kısacası kalkınma planları kapsamında yapılan eğitim planları eğitim sistemine ilişkin ne yapılması gerektiğini söylemiş, ancak nasıl yapılması gerektiği konusunda sessiz kalmıştır.

Kalkınmanın Ekonomik ve Toplumsal Hedefleri İle Eğitim Arasındaki İlişkinin Eğitim Planlaması Çerçevesinde Kurulması

1960-1980 döneminde Türkiye’de iki perspektif plan, dört tane de kalkınma planı hazırlanmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, ekonomik ve toplumsal politikaları ile kısmen ilk üç plandan ayrılmaktadır. İlk iki perspektif plan ve bunlara bağlı ilk üç kalkınma planı, ekonomik ve toplumsal hedef ve politikalar açısından büyük benzerlikler taşımaktadır.

1980 öncesi kalkınma planlarını 1980 sonrası planlarından ayıran temel ekonomik politika, dışa bağımlılığın azaltılması amacıyla devlet eliyle ulusal sermayenin güçlendirilmesine dayanmaktadır. İthal ikameci bir sanayileşme, tarımda modernleşme ve ihracata dönük üretimin artırılması, ekonominin gelişmesine katkısı olan kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması, döviz girdisinin artırılması yönünde ithalatta kısıtlamalara gidilmesi, kısacası her alanda kendi kendine yeten ve dışa bağımlılığı giderek azalan bir ekonomi kurulması bu dönemin temel ekonomi politikasını yansıtmaktadır. Yüksek bir kalkınma hızının yakalanması, ekonominin yapısal dönüşümünün sağlanması çerçevesinde tüketim, yatırım ve ara malları üreten sanayilerin geliştirilmesi, sanayinin gereksinim duyduğu enerji, ulaşım vb. altyapının kurulması, işgücünün sektörel dağılımının değiştirilmesi, tarımda makineleşme ve verim artışının sağlanması, tam istihdam, gelir düzeyinin yükseltilmesi, gelir dağılımında denge gibi hedefler 1980 öncesi kalkınma planlarına damgasını vurmuştur.

Sanayileşme, 1980 öncesi planların stratejik önceliğidir. Ülkenin kalkınması ekonomik ve toplumsal unsurların dengeli bir biçimde gelişimine bağlanmış olsa da bu dengenin kurulmasındaki belirleyici etken sanayileşme düzeyi olmuştur. Sanayileşme hedefinin gerçekleştirilmesinde sermaye, hammadde ve teknoloji yanında “insangücü” de önemli bir etken olarak ele alınmış ve insangücünün sağlanmasına ve yeniden üretimine yönelik tedbirler (eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, kentleşme vb.) kalkınma planlarında özel önem verilmiştir. Kalkınmanın gerektirdiği işgücünün sağlanmasında eğitim, insangücüne nitelik kazandıran bir süreç olarak büyüme modelinin insangücü talep tahminlerine bağımlı bir çerçevede planlanmıştır.

1980 sonrası kalkınma planlarında sanayileşmenin önemi ve önceliği SBYKP’na kadar devam etmektedir. Bu planda “bilgi toplumu” oluşturma çerçevesinde hizmetler kesiminin öncelikli duruma geldiği görülmektedir. Buna karşın 1980 öncesi eğitim planlarına da hâkim olan eğitim-insangücü-istihdam ilişkisinin ekonominin insangücü talepleri üzerinden kurulması anlayışında bir değişme yoktur. Değişim olarak ifade edilebilecek tek unsur, ekonominin gereksinim duyduğu meslek kategorileri ve işgücünün kişilik özelliklerindeki beklentilerdir.

1980 sonrasının kalkınma planlarının dayandığı temel ekonomi politikası “yeni liberalizm”dir. Bu politika, Beşinci BYKP ile birlikte Türkiye’nin planlama sürecine dahil olmuştur. Dışa açık ve özel sermayenin etkin olduğu bir ekonomi düzeni olarak özetlenebilecek politikaların kapsamında, özelleştirme, kamu girişimlerinin ve yatırımlarının payının azaltılması, yatırımların ihracata dönük olarak yapılması, ithalatın ve yabancı sermaye girişinin serbest bırakılması, dışarıdan borçlanmanın kolaylaştırılması gibi tedbirler yer almaktadır.

Beşinci BYKP ve ABYKP yeni liberal politikaların uygulaması açısından bir “geçiş dönemi” olarak değerlendirilebilir. Bu planlarda yeni ekonomi anlayışının belirginleşmeye başladığı, YBYKP’ndan itibaren “küreselleşmeye uyum”, “AB’ye katılım”, “gelişmiş ülkelere ulaşma ve rekabet edebilme” ve “bilgi toplumu olma” gibi politik söylemlerle ekonominin rotasının netleştirildiği görülmektedir. Özellikle SBYKP’nda belirtilen “bilgi toplumu” stratejisi, ekonominin yapısal değişimine de işaret etmektedir. Artık sanayileşme yerini bilişim ya da bilgi teknolojilerinin hâkim olduğu hizmetler sektörüne bırakmak üzeredir.

Bu süreçte eğitimin ekonomik ve toplumsal gelişme ile olan ilişkisinde bir değişim olmamakla birlikte, eğitimin bireylere kazandırması beklenen nitelik ve değerlerde dönüşüm söz konusudur. “Verimlilik, rekabet, piyasa, sivil toplum, birey, tüketim, çevre, girişim” gibi nitelemelerin, genelde 1980 sonrasının özeldir ise son yılların gözde değerleri olduğu söylenebilir.

Planlı kalkınma süreci boyunca eğitim planlaması, eğitim sisteminin ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerektirdiği sayı ve nitelikte insangücünü istenilen yer ve zamanda hazırlama hedefi çerçevesinde yürütülmüştür. Bu süreçte eğitim ve eğitim planlamasının yöneldiği ya da etkilendiği temel sistem ekonomidir. Ekonominin çeşitli mesleklerde gereksinim duyduğu sayıda insangücünün yetiştirilmesi esas sorun alanı olmuştur. Ancak, ekonominin üretim hacmi ve gelişmişlik düzeyi nedeniyle yaratılan istihdam sınırlı ve gereksinim duyulan insangücü sayısı işgücüne katılan nüfustan daha azdır. Bu nedenle eğitim planlaması, nüfusun tamamının yetenekleri ölçüsünde eğitim hizmetinden yararlanması ya da kendini yetiştirmesi sorunu yerine, yalnızca ekonominin gereksinim duyduğu sayıda insangücünün yetiştirilebilmesi için yetenekli olanların eğitim düzeylerinde ilerlemesi sorununu ele almıştır. Bu çerçevede kalkınma kavramı, eğitimin sınırlarını daraltan bir etki yapmış ve eğitim sisteminin olası gelişimi önünde engel oluşturmuştur. Bu engelin temel dayanağı eğitime ayrılabilir kaynakların kıtlığıdır. Bu gerekçenin arka planında ise eğitimin bir hak olduğu düşüncesinin yerleşmemiş olması yatmaktadır.

Eğitim ile ekonomik ve toplumsal hedefler arasında kurulan ilişkinin merkezin-

de yer alan insangücü yetiştirme süreci, büyük oranda sanayi ve hizmetler sektörlerine dönük olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe çalışan nüfusun gereksinmeden fazla olması, bu sektörde insangücü planlamasını engelleyen çalışma ilişkilerinin varlığı (Örneğin bu sektörde çalışanlar dağınıktır. Çalışma süreleri mevsim değişmelerine bağlıdır.), ekonomik ve toplumsal gelişmenin temel önceliklerinin sanayileşme ve kentleşme olması gibi nedenlerle bu sektörde insangücü planlaması yapılmamıştır. Tarım sektörü ile eğitim arasında “Toplum Kalkınması Programı” çerçevesinde kurulan ilişki, kırsal kesimde yaşayan nüfusun asgari düzeyde (ilkokul/ilköğretim) bir eğitime kavuşturulması ve tarımla uğraşanların tarımsal üretim ve verim gibi konularda yaygın eğitim ve gösterme etkinliklerine katılması yönündedir. Bu eğitim çalışmaları, kalkınma planlarında tarımsal destekleme araçları arasında ele alınmıştır.

Eğitim, sanayide de “teşvik” unsuru olarak görülmüştür. Sanayi işletmelerinin gereksinim duydukları insangücünün hizmet öncesi ya da işbaşında yetiştirilmesine dönük örgün ve yaygın eğitim etkinlikleri, girişimci yetiştirme eğitimleri vb. sanayiye sunulan teşvik unsurlarından biridir. Hizmetler sektöründe ise özellikle kamu görevlilerinin, sağlık, güvenlik, sosyal güvenlik personelinin yetiştirilmesi eğitimin kalkınma hedeflerine dönük olarak planlanmasını getirmiştir.

4. Sonuç

Türkiye’de kalkınma planları kapsamında yaklaşık kırk yıllık (1963-2005) eğitim planlaması deneyiminin eğitimin iç ve dış sorunlarını çözüme gücünden uzak olduğu söylenebilir. Eğitim planlaması, halkın eğitim gereksinimlerinin “halkın istemleri doğrultusunda”, eşitlik ve hak anlayışı çerçevesinde karşılanmasına yönelmemiştir. Bunun yerine eğitim planlamasının önceliği, “karma” ya da “liberal” ekonomi politikalarının egemenliği altında şekillenen ekonomik ve toplumsal yaşamın öngördüğü “insangücü” ve “vatandaş” niteliklerini kazandıracak bir sistemin kurulması ile ilgilendirilmiştir.

Bu çerçevede Türkiye’de eğitim planlaması, devlet eliyle kurulmaya çalışılan sanayileşmiş kapitalist ekonominin ve bunun gerektirdiği kentleşmiş toplumsal yapının kurulmasına hizmet etmiştir. Eğitim planlarının öncelikleri olan nicel büyüme, örgün eğitim, mesleki-tekniik eğitim ve eğitimin ekonomik işlevleri bu amaca hizmet eden planlama unsurları olarak ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca eğitim hizmetinin yaygınlaştırılmasında toplumun tümü yerine “en yeteneklilerin” belirlenmesini hedefleyen seçici ve eleyici bir süreç oluşturularak öngörülen ekonomik ve toplumsal yapının “elit”lerinin yetiştirilmesine ağırlık verilmiştir. Bir hak olarak eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitim hizmetlerinden yararlanmada bireyler arasında eşitlik sağlanması, eğitim planlamasının gündeminin dışında tutulmuştur.

Oysa ki diğer devlet aygıtları gibi eğitim ve eğitim planlaması da halka hizmet etmesi gereken araçlardır. Eğitim planlamasının bunu başarabilmesi için öncelikle ekonominin insangücü girdisini sağlayan bir “tedarikçi” konumundan çıkarılması gerekmektedir. Bunun yerine eğitim planlaması, “eğitim hakkı ve eşitlik” anlayışını esas alan bir çerçevede sürdürülmelidir. Böyle bir anlayışın gereği olarak eğitim tür ve düzeylerine ilişkin politikaların belirlenmesi süreci, toplumun en geniş katılımını sağla-

yacak demokratik bir süreç olmalıdır.

Eğitimin ilkeleri arasında yer alan “fırsat eşitliği” anlayışı yerine, sınıflar, cinsiyetler, bölgeler arasındaki ekonomik, toplumsal ve kültürel eşitsizliklerin giderilmesini de içeren bir “genel eşitlik” anlayışı getirilmelidir. Çünkü eğitim alanında yaşanan eşitsizliklerin temelinde başta ekonomi olmak üzere eğitimi etkileyen alanlarda görülen eşitsizlikler yatmaktadır.

Eğitim planlamasının günümüzde eğitim sorunlarının çözümüne “gerçekten” katkı sağlayacak bir anlayışa kavuşturulabilmesi için kimi araştırmaların yapılmasının da yararlı olabileceği söylenebilir:

1. Eğitimin “hak” anlayışı çerçevesinde planlanmasının teknik süreçlerine ilişkin uygulamayı geliştirme araştırmaları yapılmalıdır.

2. Eğitimde eşitlik sorununun kaynakları ve çözüm yollarına dönük araştırmalar yapılmalıdır.

5. Kaynakça

- Âdem, M. (1982). **Kalkınma Planlarında Eğitimimizin Hedefleri ve Finansmanı**. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim (Bilimleri) Fakültesi Yayınları, No: 109.
- . (1995). **Demokratik Laik Çağdaş Eğitim Politikası**. (Ankara: Şafak Matbaacılık).
- . (2008). **Eğitim Planlaması**. Ankara: Ekinoks.
- Altıntaş, M. (1978). **Türkiye’de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları**. (Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu Yayını No: 2).
- Altunya, N. (2000). **Eğitimde Geleceğe Bakış**. İstanbul: Uygun.
- Boratav, K. (1982). **Sosyalist Planlamada Gelişmeler**. (Ankara: Tekin Yayınevi).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967**. <http://www.dpt.gov.tr/>
- . (1968) **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**. <http://www.dpt.gov.tr/>
- . (1973) **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977**. <http://www.dpt.gov.tr/>
- . (1979) **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983**. <http://www.dpt.gov.tr/>
- . (1985) **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989**. <http://www.dpt.gov.tr/>
- . (1990) **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994**. <http://www.dpt.gov.tr/>
- . (1996) **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000**. <http://www.dpt.gov.tr/>
- . (2001) **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**. <http://www.dpt.gov.tr/>
- Ekiz, D. (2009). **Bilimsel Araştırma Yöntemleri**. Ankara: Anı.
- Erder, N., Karaosmanoğlu, A., Çilingiroğlu, A. ve Sönmez, A. (2003). **Planlı Kalkınma Serüveni 1960’larda Türkiye’de Planlama Deneyimi, Panel**. (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayını).
- Hesapçoğlu, M. (1994). **İnsan Kaynakları Yönetimi ve Ekonomisi**. İstanbul: Beta.
- . (2001). **Türkiye’de Makro Düzeyde İnsan Kaynakları Planlaması**. (Ankara: Anı Yayıncılık).

- Karakütük, K. (2002). **Öğretim Üyesi ve Bilim İnsanı Yetiştirme Lisansüstü Öğretimin Planlanması**. Ankara: Anı.
- Kurtkan, A. (1977). **Sosyolojik Açıdan Eğitim Yolu İle Kalkınmanın Esasları**. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2262, İktisat Fakültesi Yayın No: 388).
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1993). **Kalkınma Planlarında Eğitim**. Ankara: Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (1991). **Yükseköğretim Gelişme Planı 1992-2012**. Ankara.
- Öney, E. (1985). **İktisadi Planlama**. (Ankara: Savaş Yayınları, Dördüncü Baskı).
- Özşen, T. (1987). **Planlama Yönetimi**. (Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayını).
- Psacharopoulos, G. (1995). "Eğitim Planlaması: Şu Anda Neredeyiz?" **Eğitim Bilimleri Dergisi**. (Çev. P. Nadim). İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Sezen, S. (1999). **Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama**. (Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, No: 293).
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1981). **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**. (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yayını, No: 24).
- Ünal, L. I. (1996). **Eğitim ve Yetiştirme Ekonomisi**. Ankara: EPAR.

EXTENDED ABSTRACT

Educational planning is “an estimation attempt of determining the policy, priorities, the cost of the system in consideration with the political and economical realities, the potential of the educational development and therefore the needs of the country and students the system serves” (Âdem, cited in Becby, 1967:13 2008:37). Within this frame, the educational planning has been seen as a means to solve the educational problems as well as one of the means of the general economic and social change. Educational plans giving direction to education are mostly considered within the national development plans in Turkey, which is the most significant indicator of this instrumentalization.

In Turkey, educational plans have been developed along with the national development plans since 1963. Two research discussing educational planning within the national development plan were conducted one of which was by Âdem in 1982 titled Aims and Financing of Our Education in National Development Plans. In this study, numerical progresses observed in education and financial resources allocated to education in the period covered were compared. The research showed that numerical progresses were behind the plan aims, and inequalities were not eliminated in terms of benefits from educational services. The second research on the same issue was Planning Human Resources in Turkey at Macro Level, conducted by Hesapçioğlu in 1982 and published in revised form in 2001. Hesapçioğlu presented in detail, the theoretical foundations of educational planning, planning models used, general frame of hu-

man resources and educational plans, basic principles, and aims in the first eight national development plans. In conclusion, Hesapçioğlu stresses the change experienced in planning perceptions after 1980, and suggests that human resources and education plans should be the tasks of the future.

In a time when internal and external problems of education have worsen, the examination of the change in educational planning perceptions, the association between development, education and determined policies to reach the plan aims may provide a new perception.

This study aims to analyse and discuss in detail the transformation of educational planning in Turkey since 1961. The study tries to answer the questions “What are the education perception and policy instruments predominating the educational planning processes?”, and “How the association between economical and social aims of the national development plans and education has been established within the frame of educational planning?”

In the study, document review technique was used. “This technique is a data collection process utilized in systematic collection, examination and evaluation of technical, official or private documents” (Ekiz, 2009:70). A data source of the study includes the eight national development plans implemented between 1963 and 2005.

Data were analyzed in three steps; description, analysis, and interpretation. For the purpose of determining predominating educational perceptions and policy instruments in educational planning processes, position of the education in national development plan, the sectors it is considered with, concepts used to characterize and describe the education, descriptions of educational principles, aims and goals, and measures proposed to reach the aims and goals were located in the plans and reported in detail.

Policies projected to reach the educational planning aims are classified under five headings: (1) student flow and orientation policies, (2) policies towards administrative and legal reforms, (3) personnel policies, (4) financial policies, and (5) social policies.

Regarding the second sub-aim of the study, which is to determine the structuring of the association between economical and social aims of development and educational planning within the frame of the educational planning, general aim/aims of national development plan, its economical and social objectives, and general and educational measures related to these objectives are presented. Then, the association between economic and social aims of the plans and education was tried to be determined, and these associations presented for each plan were explained by making comparisons between the plans.

It could be said that the approximately forty years (1963-2005) of educational planning experience within the context of national development plans is far from ha-

ving the power of solving the internal and external problems of education in Turkey. Educational planning has not been in a position of addressing the educational needs of the people in a perception of equity and right. Rather, it has been interested in setting up a system which would bring “manpower” and “citizenship” qualities proposed by the economical and social life under the dominance of “mixed” or “liberal” economy policies.

Within this scope, educational planning in Turkey has served the construction of industrialized capitalist economy and urbanized social structure as required by this economy. Quantitative growth, formal education, vocational-technical education, and economical functions of education which are the prerequisites of educational plans have come into prominence as the planning elements serving this aim. Also, instead of dissemination of educational services, education of “elites” in the proposed economic and social structure has been given weight through creating a selective and eliminative process aiming to determine the “most skilled”. Provision of equity among the individuals in accessing educational services and in dissemination of education as a right has been kept outside the agenda.

However, education and educational planning are the instruments that should serve the society just like the other government bodies. For educational planning to succeed this, it should be not a “supplier” which provides manpower of the economy, instead it should be handled as “educational right and equity”-driven process. Therefore, the policy determination process concerning the types and levels of education should be a democratic process encompassing the majority of the society.

Instead of “equality of opportunity”, a perception of “general equality” including the elimination of economic, social and cultural inequalities between classes, genders and regions should be adopted because the inequalities in education originates from the inequalities in areas –foremost of which is the economy- that affect education .

It can be suggested that some research done for educational planning to change in a way that it could “really” contribute to the solutions to educational problems:

1. Research need to be conducted on the development of implementation related to technical processes of planning education with “rights” perception.
2. Research need to be conducted on the crux of the equity problems and their solutions in education.